

ZINĀTNISKIE RAKSTI

<https://doi.org/10.22364/lviz.116.01>

LAIME JĀŅA PLIEKŠĀNA (RAIŅA) TIESĪBU FILOZOFIJĀ

Jānis Lazdiņš

Dr. iur., profesors, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures katedra

Raksta mērķis ir analizēt jurista, filozofa un dzejnieka Jāņa Pliekšāna (Raiņa) pārdomas par laimi. Rainis dzīvoja laikā, kad latviešiem veidojās valsts tiesiskā apziņa un tika izsludināta Latvijas Republika (1918). Lai arī Rainis ir miris pirms gandrīz 100 gadiem (1929), viņa atstātais intelektuālais mantojums nav zaudējis aktualitāti arī mūsdienās. Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka darbs un brīvība ir priekšnoteikums kā personiskai laimei, tā augstākai laimei. Savukārt "laimes formula" definējama kā nebeidzams sevis pilnveidošanas darbs cīņā par personisku laimi ar mērķi vest visu cilvēci pretī laimei. Balstoties uz Raiņa intelektuālo mantojumu, autors izvirza tēzi, ka sociāli atbildīgā valstī tiesība tiek ties pēc laimes būtu jāatzīst par vienu no valsts tiesību pamatprincipiem.

Atslēgas vārdi: Rainis, laime, darbs, brīvība, tauta, valsts, cilvēce.

IEVADS

Demokrātisku tiesisku valstu tiesības ievērojamu nozīmi piešķir vispārējiem tiesību principiem. Taisnīguma, vienlīdzības, samērīguma u. c. principiem ir vispār saistošs spēks. Taisnīgums parasti tiek uzskatīts par tiesību galveno mērķi (Rezevska 2021). Dīvaini, bet starp šiem principiem reti kad tiek minēta laime. Pasaules slavu ir ieguvusi tikai ASV Neatkarības deklarācijā (*The Declaration of Independence*) (1776) iekļautā tiesība tiek ties pēc laimes (*The Declaration of Independence*, 13). Līdzīga situācija ir arī Latvijā. Principā tikai valsts himna kā tautas svinīgā lūgšana min laimi:

*Kur latvju meitas zied,
Kur latvju dēli dzied,
Laid mums tur laimē diet,
Mūs' Latvijā!*

(Par Latvijas valsts himnu, 2. pants)

Taisnīgums vai laime, kas ir cilvēka dzīves mērķis? Atbilde ir viegli saklausāma katrā gadu mijā. Mēs viens otram vēlam laimīgu jauno gadu vai laimi jaunajā gadā. Nav dzirdēts, ka latvietis latvietim gadu mijā vēlētu taisnīgumu. Daudzi pagātnes domātāji (Sokrats, Aristotelis, Džons Loks (*John Locke*) u. c.) ir secinājuši, ka laime ir tas, pēc kā patiesi tiecas visi cilvēki (Aristotelis 1985, 31–46; Locke 2014, 245, 262, 266; Platons 2015, 948–952). Piemēram, Aristotelis rakstīja, ka “galīgais mērķis visvairāk šķiet laime, jo to mēs izvēlamies vienmēr kā pašmērķi un nekad ne kā līdzekli. [...] Laime ir vislabākais, visskaistākais un vispatīkamākais. [...] laimei nekā netrūkst” (Aristotelis 1985, 35, 39, 208). Diemžēl Latvijas tiesību sistēmai laimes jēdziens principā ir “svešs”. Tas nosaka pētījuma aktualitāti.

Jurista, filozofa, dzejnieka Jāņa Pliekšāna (Raiņa) (1865–1929) pārdomas par laimi faktiski ir vienīgā bāze tiesību zinātnei, kas ļauj spriest par latviešu tautas laimi kā tiesību vērtību. Tiesību zinātnes ietvarā Raiņa uzskatus par laimi līdz šim ir analizējis tikai šī raksta autors (Lazdiņš 2020, 153–163). Par Raini kā domātāju ir rakstījuši vairāki autori. Viņu darbi ir izmantoti kā palīgvotrs. Šādu autoru vidū īpaša nozīme piešķirama Antona Birkerta pētījumiem.

Raiņa dzīves ceļš nav bijis vienkāršs. Jānis Pliekšāns piedzima pārtikušu cilvēku ģimenē. Studējis tiesības Krievijas impērijas galvaspilsētā Sanktpēterburgā (Birkerts 1937, 9–14, 52–62). Pēc politiskās pārliecības bija sociāldemokrāts (marksists) (Biezais 1991, 11–12, 17–21, 30–31, 38; Cielēns 2017, 56–57; Johansons 1954, 165–166; Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu rādītājs 1925, 129–130). Par saviem uzskatiem tiesāts un izsūtīts uz Iekškrēviju (1897–1903). Pēc 1905. gada revolūcijas apspiešanas emigrēja uz Šveici (Kastaņolu), lai izbēgtu no atkārtotas tiesāšanas. Latvijas Republikas izsludināšanu sagaidīja emigrācijā. Esot jau pazīstams dzejnieks, tūkstošiem cilvēku sagaidīts, atgriezās dzimtenē (1920). No sociāldemokrātu saraksta tika ievēlēts par Satversmes Sapulces un Saeimas (parlamenta) deputātu (Amoliņa 2015, 11, 16–18). Rainis ir viens no “Satversmes tēviem”, bez dzejas rakstīja arī par satversmes nozīmi (Rainis 1983, 379–396), bija pārliecināts demokrātiskas valsts

pārvaldes formas piekritējs, iestājās par referendumu kā tautas pamattiesību, polemizēja par valsts prezidenta institūta nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā (Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas 1921, 1415, 1418–1419), bija par muižnieku zemes atsavināšanu bez kompensācijas un bezzemnieku apgādāšanu ar zemi (Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas 1920, 732–740) u. tml. Autora ieskatā, bija cienījamākais kandidāts valsts prezidenta amatam. Politisku balsojumu dēļ par valsts prezidentu netika ievēlēts (Amoliņa 2015, 15–18). Arī Nobela prēmijai literatūrā Raini Latvijas Universitāte neizvirzīja (1928). Par šo faktu Bruno Kalniņš savās atmiņās raksta šādi: “Sīkie gari, Raiņa politiskie nīdēji, bija sasnieguši savu mērķi” (B. Kalniņš 1965, 261). Domājams, ieskatš Raiņa biogrāfijā palīdzēs lasītājam izprast dzejnieka kā jurista laimes jēdziena konceptu.

Autors par raksta mērķi izvirza analizēt Raiņa uzskatus par laimi, skatot tos indivīda, tautas, valsts un cilvēces kontekstā, kā arī uzsākt diskusiju par tiesību tīkties pēc laimes atzīšanu par vispārēju tiesību principu Latvijas tiesību sistēmā. Lai to paveiktu, par raksta uzdevumu tiek noteikts apkopot dzejnieka kā jurista tiesību filozofijas garā rakstītās pārdomas par laimi un apkopotā materiāla zinātnisku apstrādi atbilstoši raksta mērķim. Raksts izstrādāts, galvenokārt balstoties uz vēsturiskās, salīdzinošās, analīzes un sintēzes zinātniski pētniecisko metožu pamata.

DARBS, CĪŅA, TIESĪBAS, PERSONISKĀ LAIME

Rainim darba tēma ieņem īpašu vietu viņa pārdomās. Ne velti Zenta Mauriņa Raiņa filozofijas aktivitāti raksturoja ar vārdiem – “sākumā bija darbs” (Mauriņa 1936, 169), bet ne vārds, prāts vai spēks. Darba mīlestība bija dzejnieka panākuma atslēga pat visgrūtākajos dzīves brīžos:

Mans vārds ir viens, viņš liksies skarbs:

Kad gars tev ir kūtris un saūdzis,

Kad pats sev par nastu tu palicis,

Viens vienīgs tad ir līdzeklis:

Darbs.

(Rainis 1977b, 153)

Dzīves pieredze dzejniekam liek secināt, ka cilvēks nav radīts, lai dzīvi vadītu bezdarbībā. Arī tautas gudrība māca, ka darbs ceļ vīru! Darbs

ir “[m]eklēšana, cīnīšanās, patstāvīga konfliktu pārvarēšana” (Grīnuma [2017], 633). Šajā sakarā darbs kā mērķtiecīga aktivitāte jēdzieniski ir jānošķir no runām kā aktivitāti pašu par sevi:

*Runas ir garas,
Darbs ir īss:
No darba varas
Liktenis trīs.*

(Rainis 1977a, 399)

Tātad Rainim cilvēka dzīve un darbs vai darbs un cilvēka dzīve ir savstarpēji nešķirami jēdzieni, respektīvi: “Pie savas gaitas dzīve tevi sien – Un darbs ir tas, no kā tu tieci vadīts” (Rainis 1978, 124).

Darbs ir arī ceļš uz patiesību, jo “[p]atiesība ir darbs, meli – slinkums, patiesība ir meklēšana un cīņa, sevis patērēšana, ievirze konfliktos un atrisināšana ar savām sirds asinīm” (Birkerts 1964, 106). Šajā cīņā jānošķir labs no ļauna. Labu gribot, nedrīkst darīt ļaunu. Tas ir viens no Raiņa filozofijas ētikas pamatprincipiem. Lai labu nošķirtu no ļauna, nepieciešama gudrība. Gudrība nozīmē pašam izprast cilvēku un lietu dabu:

*Uz gudriem vīriem neatsaucies,
Pats visā iegremdēties traucies;
Kas pats zin atrast labu, ļaunu,
Tas pasauli zin celt par jaunu.*

(Rainis 1977a, 398)

Jauna pasaule nav iedomājama bez jaunām tiesībām. Tiesību problemātika Rainim kā diplomētam juristam ir tuva un saprotama. Raiņa tiesību studiju laiks sakrita ar tiesību pozitīvisma doktrīnas nostiprināšanos kontinentālās Eiropas tiesībās. Romiešu-ģermāņu tiesību ģimenē pasaules slavu tobrīd piedzīvoja prof. Rūdolfa fon Jēringa (*Rudolf von Ihering*) lekcija, vēlāk publikācija “Cīņa par tiesībām” (*Der Kampf um's Recht*). Jēringa rakstīja: “Cīņa ir tiesību mūžīgs darbs. Bez cīņas nav tiesību, kā nav īpašuma bez darba. Bauslim: “Vaiga sviedros tev būs tavu maizi ēst” stāv blakus tikpat paties: “Cīņā tev būs iegūt tavas tiesības”. Tai brīdī, kad tiesības pamet savu cīņas gatavību, tās pamet pašas sevi [...]” (Jēringa [b. g.], 65).

Līdzīgi Jēringam, arī Rainim cīņa ir tiesību mūžīgs darbs: “Darbs ne dēļ maizes tik vien, tevim darbs ir: dēļ tiesībām cīņa!” (Rainis 1948, 542). “Rainis vēlējās panākt, lai viņa tauta, īpaši jaunatne, saprot, ka nākotnes lielā cīņā vēl ir priekšā un ka tā prasīs milzīgu gara spēku, sirds enerģijas

pilnu piepūli, nevis aprēķinātu risku” (Ziedonis 1994, 116). Latvijas valsts tobrīd vēl nebija izcīnīta. Tauta bija jāsaģatavo brīvības cīņām:

*Brāz bangas, tu, naidīgā pretvara –
Mēs tāles sniegsim, kur laimība!
Tu vari mūs šķelt, tu vari mūs lauzt –
Mēs sniegsim tāles, kur saule aust!*

(Rainis 1977a, 137)

Ne Krievijas impērija, ne Padomju Krievija latvietim bez cīņas negrasījās dāvēt brīvību. Tiesības ir jāizcīna (Mikainis 1978, 36). Arī Miera līgums starp Latviju un Krieviju tika parakstīts tikai pēc brīvības cīņām (Miera līgums starp Latviju un Krieviju, ievads, I pants). Tāpēc Rainis nenogurstoši aicināja:

*Lai ir grūt',
Vajag spēt:
Stīpram būt
Uzvarēt.*

(Rainis, 1925a, 417)

*Cik varas būs,
Tik tiesības; –
Tās ļaudis gūs,
Tik jācīnās.*

(Rainis 1948, 422)

Latvieši izcīnīja Latvijas valsti un tiesības. Tomēr ar tiesībām ir par maz. Cilvēks vēlas būt arī laimīgs. Līdz ar to Rainis nevar aprobežoties ar tiesību jautājumiem vien.

Līdzīgi tiesībām, arī laime ir jāizcīna. Šī doma tieši tā tiek izteikta, piemēram, dialogā starp Jēkabu un Jāzepu lūgā “Jāzeps un viņa brāļi” – “Un dzīve ir tik cīņa. [...] Caur cīņu laimi gūt” (Rainis 1925b). Lai arī laime un tiesības nav viens un tas pats, starp šiem jēdzieniem pastāv cieša saistība. Laime bez tiesībām nebūs īsta laime, un tiesības bez laimes drīzāk būs prof. Gustava Radbruha (*Gustav Radbruch*) filozofijā pazīstamās netiesības (*Unrecht*), t. i., normatīvs regulējums bez tiesību dabas (Radbruch 2004, 233–234). Laime šajā kontekstā cilvēkam ir tiesību taisnīguma un lietderības mēraukla. Tāpēc neviens likums tā plašākā nozīmē nedrīkst noteikt, kā cilvēkam būt laimīgam. Likuma mērķis demokrātiskā tiesiskā valstī ir tikai dot tiesību ikvienam tiekties pēc laimes, kā tas noteikts jau minētajā ASV Neatkarības deklarācijā.

Latviešiem ir sakāmvārds: katrs pats savas laimes kalējs. Personiskās laimes pamatā Rainis liek tā dēvēto patības filozofiju. “[...] laimi veido pats cilvēks, kurš arī sev lemto laiku izmanto tā, lai pilnveidotu sevi un paveiktu iecerēto, pats cilvēks ir arī gan laika, gan laimes veidotājs” (Andžāne 2015, 86):

*Pats cīnies, palīdz, domā, spried un sver,
Pats esi kungs, pats laimei durvis ver.*

(Rainis 1977a, 28)

Tas, kas “jāizcīna ar sūriem, asiņainiem miesas un dvēseles sviedriem, tad tā, kā parastais cilvēks domā, nav nekāda laime, bet paša spēkiem sasniegts, pelnīts darba rezultāts” (Akots 1943, [3]). Rainis kategoriski tam nepiekrīt. Laime tāpat kā tiesības ir jāizcīna grūtā darbā. Īsta laime nav tāda, “kura nāk necerēta, kura ir “lemta” noliktheņa un nav paša darināta” (Pliekšāns 1895, [1]).

Laimīga cilvēka apzīmējums Rainim ir “pilns vīrs”. “Pilns vīrs” nozīmē “stingri stāvēt uz savām kājām”, t. i., spēt rīkoties un spriest pēc sava prāta. Tas ir cilvēks ar pašcieņu par sevi un sava darba vērtību. Raiņa “pilnam vīram” nav jāvēl vienkārša cilvēka laime līdzīga liktheņa dāvanai, “bet jauni spēki cīnīties, iekarot sava pašu laimi – neatkarību; jāvēl spēja un griba apziņāties sava paša vērtību, iedrošināties pašam par sevi spriest, visu pārbaudīt un ierīkot tā, kā pašam vislabāk izliekas pēc sava prāta” (Pliekšāns 1895, [1]).

Līdzīgi Sokratam (Platons 2015, 951–952) Rainis ir pārliecināts par nepieciešamību nepārtraukti apgūt jaunas zināšanas, kas ir pamats laimei. “[N]e gara nabadzība var dot laimi, bet otrādi – gara bagātība” (Birkerts 1925, 87). Tāpēc pašsaprotams ir dzejnieka slēdziens, ka personiska “[I]aime rodama tikai apmierinājumā ar sevi, kad savus spēkus esi visus lietojis, cik varēdams, kad pats savās acīs esi audzis caur saviem darbiem, kad stāvi caur paša spēku brīvs, neatkarīgs, – pilns vīrs, vārda cienīgākā nozīmē, kam nevienam nav jāpateicas, neviena priekšā nav jālokas” (Pliekšāns 1895, [1]). Tomēr tā nebūs augstākā laime, “[j]o ko palīdz visaugstākā sava paša personas attīstīšana, ja šī persona savus spēkus nevar mērot pie citiem [...]” (Pliekšāns 1895, [1]). Augstākai laimei ir jāpārvar katram savs egoisma ietvars.

DARBS, BRĪVĪBA, TAUTA, VALSTS, CIVĒCE, AUGSTĀKĀ LAIME

Birkerts raksta, ka “Rainis darbam piešķir divējādu nozīmi: 1) priekš paša darba darītāja un 2) priekš sabiedrības, tautas, valsts, cilvēces”

(Birkerts 1925, 83). “[S]avs mazais darbs ir jāiestīgo cilvēces lielajā darbā” (Mauriņa 1936, 192–193). Darbs sabiedrības, tautas, valsts un cilvēces labā ir priekšnoteikums augstākai laimei. Diemžēl darbs visu (vispārības) labā ne vienmēr no līdzcilvēkiem tiek acumirkli pamanīts un taisnīgi novērtēts. Rainis uzskata, ka pesimismam gan nav pamata. Šajā gadījumā palīdzēs apziņa, ka esi sekmējis sabiedrības, tautas, cilvēces garīgās un materiālās dzīves attīstību, palīdzot radīt jaunu, taisnīgāku, cilvēcīgāku, ētiski labāku dzīves iekārtu. Ja ne tagad, tad ar laiku cilvēki to sapratīs, ka ar savu darbu tu viņiem laimi esi nesis (Akots 1943, [3]).

Līdzīgi Lokam (Locke 2014, 251, 254–255, 265–266) Rainim laime nav iedomājama bez brīvības. Alegoriski “[b]rīvību un brīvības cīņu Rainis mēdz pielīdzināt saulei un viņas darbībai. Kā saule izvilina no tumšā zemes klēpja dzīvību – zāli, puķes –, tā brīvība rada dzīvību un prieku, pārvērtības sabiedrības nomāktajā daļā.” (Birkerts 1925, 79) Saules cīņa pret tumsu ir salīdzināma ar cilvēku cīņu pret apspiestību, tiecoties pēc laimes (Ziedonis 1994, 206):

*Ļauj Latvijā gaišiem tapt visiem prātiem,
Ļauj visām sirdīm laimību just,
Ļauj visām vaimanām klust.
Vai visi vienādā pilnībā staigā:
Lai visiem darbs, lai visiem dusa,
Lai katram vaļa pēc saules sniegties...*

(Rainis 1980, 220)

Vēl pirms Latvijas valsts izsludināšanas Rainis lugā “Uguns un nakts” savienoja tādus jēdzienus kā brīvība, laime un valsts. Tautas mītiskais varonis Lāčplēsis, Nāves salā tiekoties ar Spidolu, norāda uz šo kopsakarību:

*Kad laimīga, brīva būs Latvija,
Tad mana gaita būs izbeigta.*

(Rainis 1980, 262)

Īsi pirms Latvijas valsts izsludināšanas par latviešu tautas identitātes apdraudētāju kļuva proletāriskais internacionālisms. Rainis strikti nostājās pret galēji kreisajiem (komunistiem), norādot, ka neviena tauta “[...] negrib mirt kā tauta un atdzimt kā proletariāts” (Mikainis 1983, 22). “Katrai, arī latviešu tautai, ir šis dzīvības instinkts: neiznīkt, attīstīties, tapt par patību [...]” (Rainis 1925c, 379). Sarakstē ar Paulu Daugi Rainis sevi pretstata lielnieku ideoloģijai: “Mēs tik maz esam pārliecināti par savu

pastāvēšanu, nesēn bijām kārklu vāci un spaļu krievi, nu esam kosmopolīti [...]. Kad partija atmet tautisku kultūru, tad top par pārkrievinātāju, jo bez tautiskas valodas un kultūras nau nevienas nācijas un tautas. Neesiet jel akli, redzat jel loģisko kļūdu.” (Biezais 1991, 19) Šo domu Rainis noslēdz rakstā “Par tautības un kosmopolītisma jautājumu”:

“Par tautas eksistenci nevar tikt pāri, tautas noliedzot. Cilvēces nacionālām attīstības posmam nevar pārlēkt pāri, ielecot beztautu kosmopolitismā. Tā ir tikpat neloģiska, t. i., nedialektiska un neevolucioniska domāšana, pretī attīstības likumiem, kāda parādījās savā laikā pie krievu narodņikiem, kas gribēja neiet cauri kapitālisma posmam un taisni ielēkt sociālisma iekārtā” (Rainis 1925c, 378–379).

Raiņa rakstīto darbu analīze liecina par dzejnieka mērķi stiprināt latviešu nacionālo apziņu, iezīmējot vīziju par brīvu, laimīgu Latvijas valsti. Šajā aspektā autora kā jurista viedoklis par Raiņa devumu latviešu tautai pilnībā sakrīt ar literatūras zinātnieces Gundegas Grīnumas secinājumiem un, proti: Rainis “[...] izvirzīja savai mākslai un politikai, – “uzturēt dzīvu tautu”, t. i., stiprināt latviešu nacionālo apziņu un pašapziņu, aizstāvēt to pašnoteikšanās tiesības un, visbeidzot, izmantot savu dzeju kā ieroci latviešu nacionālā valstiskuma – vienīgā tautas ilglaicīgas pastāvēšanas garanta – izcīnā” (Grīnuma [2017], 636).

1917. gadā sabrūk Krievijas impērija. Sapnis par neatkarīgu Latviju kļūst reāls. Ar lugas “Spēlēju, dancoju” starpniecību Rainis aicina uz cīņu par brīvu Latviju:

– *Kalsim sirdis, kalsim bruņas!* –
 – *Varoņos brīvi tapsim* –
 – *Saulē celsim jauno Latvi!*

(Rainis 1981a, 478)

Lugas galvenajam varonim – Totam – cīņā ar pasaulīgo un ārpus pasaulīgo ļaunumu nācās ziedot cilvēka augstāko vērtību – dzīvību. Diemžēl ar viena vai dažu varoņu altruismu tautas brīvībai ir par maz. Citādi ir ar kolektīvu gribu. To nevar tik viegli iznīdēt (Birkerts 1925, 81, 96). Tāpēc “[v]isai tautai, ne tikai atsevišķiem cilvēkiem, jātiecas pēc atbrīvošanās” (Ziedonis 1994, 116). Vienotībā ir spēks (Birkerts 1930, 181–183). Lai to īstenotu, nebija pieļaujama latviešu apdzīvoto zemju sadalīšana starp lielvalstīm. Lūgums par latviešu tautas un zemes vienotību izskan dzejas rindās “Mēs un mūsu vienotā zeme” (J. Kalniņš 1977, 473), kas vēlāk tiek iekļautas poēmā “Daugava”:

*Daugav' abas malas
Mūžam nesadalās:
I Kurzeme, i Vidzeme,
I Latgale mūsu.
Laipe, par mums lemi!
Dod mums mūsu zemi!
Viena mēle, viena dvēsele
Viena zeme mūsu.*

(Rainis 1981b, 222)

Tāpat latviešu tautas pamata vērtības ir latviešu valoda (mēle), nacionālā apziņa (dvēsele) un sava zeme (valsts). Laipe iemiesojas šajā trīsvienībā. 1918. gada 18. novembrī Latvija tika izsludināta apvienota etnogrāfiskās robežās kā “patstāvīga, neatkarīga demokrātiski-republikāniska valsts” (Latvijas pilsoņiem 1918, 1) punkts; Latvijas Tautas Padomes politiskā platforma 1918, II. pants 1) punkts).

“Viena lieta – izcīnīt brīvību, taču ar to vien ir par maz, tālab Rainis brīdināja: neapstājieties, neaprimstiet” (Hausmanis 2015, 26). Mūžīga Latvija, tāds ir mērķis! Bet cik mūžīga var būt Latvija starp Vāciju un Krieviju? (Rudzītis 1948, 19, 24–27) Starpkaru Latvija pastāvēja nepilnus 22 gadus. Tomēr *de iure* Latvijas valsts pārdzīvoja padomju okupācijas gadus un atjaunoja neatkarību *de facto* 1990.–1991. gadā (Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu 1990; Par Latvijas Republikas valstisko statusu 1991). Visticamāk, Latvija pastāvēs tikmēr, kamēr latvieši nebeigs cīnīties par savas valsts pastāvēšanu atbilstoši Spīdolas aicinājumam Lāčplēsim mainīties uz skaidrību (pilnību) (Mauriņa 1936, 200).

Raiņa ideālā valsts forma ir sociālistiska valsts (Literārais mantojums 1957, 329, 352). Tā nav šķiru cīņas, naida valsts. Viņš “meklēja ceļu uz pozitīvo sociālismu” (Biezais 1991, 30). Mūsdienu izpratnē tā varētu būt sociāli atbildīga valsts, t. i., tāda valsts, kurā ikvienam ir darbs un tiesības tiekties pēc laimes. Darbam ar laiku būtu jāklūst arī par cilvēka iekšēju nepieciešamību: “Darbs tev ir tagad vēl jūgs, darbs tev būs nākotnē prieks” (Rainis 1948, 542). Laipe cilvēkam ir tiesību taisnīguma un lietderības mēraukla. Līdz ar to likumdevējs savā darbībā nedrīkst aprobežoties tikai ar taisnīguma un lietderības apsvērumiem.

Kosmopolitisms kā tiesību filozofijas pamats ir raksturīgs daudziem izciliem domātājiem. Piemēram, Imanuels Kants (*Immanuel Kant*) rakstīja par cilvēku dzimuma tuvināšanu pasaulpilsoniskai satversmei, publiskām cilvēktiesībām un lika pamatu jaunlaiku izpratnei par cilvēka cieņu (Kants

[b. g.], 105, 111, 112–114, 137; Kant 2011, 217–219; Kant [2020], 20–21, 43, 45, 51–52, 55; Kirste 2010, 127, 129). Līdzīgi Kantam, arī Rainis nevar aprobežoties tikai ar viena indivīda vai vienas tautas laimi. “Augstākā laime nav panākama ikkatram vienam pašam par sevi, visa cilvēce jāved pretī laimei, lai katra persona par sevi varētu justies apmierināta, [jo] pēc laimes jau slāpst visa cilvēce, mūžīga, nebeidzama personiska laime jau ir visas cilvēces gala mērķis. [...] Vislielākais, nebeidzamais darbs – priekš visiem strādāt, ir reizē arī vislielākais personiskais apmierinājums – laime” (Pliekšāns 1895, [1]) jeb augstākā laime. No rakstītā var secināt, ka Raiņa “laimes formula” atklājas kā nebeidzams sevis pilnveidošanas darbs cīņā par personisku laimi ar mērķi vest visu cilvēci pretī laimei (Lazdiņš 2020, 162). Dzejas rindās tas skan šādi:

*Ikvienam ir rokas jāpieliek,
Lai lielais darbs uz priekšu tiek; [...]
Lai palīdz katris to namu celt,
Kur vien tik cilvēces laime var zelt [...]*

(Rainis 1977a, 240)

Zināma pretruna Raiņa filozofijā pastāv starp mūžīgās Latvijas ideju un tautu saplūšanu. No vienas puses, Rainis kā dialektiķis ir pārliecināts, ka agri vai vēlū visas tautas ieaus vienotā cilvēcē:

*Jā, mūsu tauta mirs, – mēs zinām gan; [...]
Bet citu lielu vārdu sakat man:
Vai nemirsat tāpat jūs, lielās tautas?
I jums, es dzirdu, kapa zvani zvan:
Tiks beigās visas tautas nāvē rautas,
Lai celtos atkal, cilvēcībā skautas.*

(Rainis 1977b, 164)

No otras puses, jau aprakstītā stingrā pretnostatīšanās “beztautībniekiem, nacionālisma noliedzējiem” (Biezais 1991, 38). Pretrunai loģisks izskaidrojums, visticamāk, nav jāmeklē. Haralds Biezais norāda: “Kā dažkārt vizionāri arī Rainis nonāk pretrunā pats ar sevi” (Biezais 1991, 37). Vienu vai otru vīziju par īstenību padarīs nākotnes latvieši, vai latviešiem būt kā tautai, saglabājot nacionālo identitāti un ar to saistītās vērtības (Osipova 2013, 465), vai “izšķīst” vienotā cilvēcē. Domājams, tieši laimes sasniegšanas perspektīvas būs tas apjēgums, kas liks izšķirties par vienu vai otru risinājumu.

SECINĀJUMI

1. Darbs Raiņa tiesību filozofijā ir ne tikai cīņa par individuālu izaugsmi un materiālu labklājību, bet arī pamats brīvības un citu tiesību sasniegšanai. Valsts brīvība ir tās neatkarība. Arī valsts neatkarība ir jāizcīnā. Lai izcīnītu valsts brīvību, par to ir jācīnās visai tautai. Ar viena cilvēka pūlēm šajā cīņā būs par maz. Brīvība ir priekšnoteikums arī citām vērtībām. Bez brīvības nav iedomājama patiesa laime ne indivīdam, ne tautai, ne valstiski organizētai sabiedrībai, ne cilvēcei kopumā.
2. Laime nav likteņa dāvana. Tāpat kā brīvība, tā ir jāizcīnā smagā sevis pilnveidošanas darbā. Indivīds nedrīkst aprobežoties ar personisko laimi vien, jo tā ir tikai laimes zemākā pakāpe. Lai tiektos pēc augstākās laimes, ir jāpārvar savs egoisma ietvars un jāstrādā tautas, valsts un cilvēces labā. Laime ir cilvēces kopēja vērtība.
3. Personiskā laime nav pretstats augstākai laimei. Tieši otrādi – personiskā laime ir priekšnoteikums augstākai laimei un, proti: ir grūti iedomājama kopīga cīņa par labāku tautas, valsts un cilvēces nākotni bez ikviena sevis pilnveidošanas darba. Tāpēc Raiņa “laimes formulu” var definēt kā nebeidzamu sevis pilnveidošanas darbu cīņā par personisku laimi ar mērķi vest visu cilvēci pretī laimei.
4. Raiņa ideālā valsts ir sociālistiska valsts. Mūsdienu izpratnē tā varētu būt sociāli atbildīga valsts. Tā ir valsts, kurā ikvienam ir darbs, pie tam darbam ar laiku būtu jāklūst par cilvēka iekšēju nepieciešamību. Bez darba ikvienam būtu tiesības arī uz brīvību un laimi. Domājams, tieši laimes aizsniedzamība būs tas aspekts, kas latviešos nākotnē uzturēs dzīvu latviešu tautas augstākās vērtības – valodu, nacionālo apziņu un Latvijas valsti. Šajā kontekstā tiesība tiek ties pēc laimes ir jāatzīst par vispārēju tiesību principu.

PATEICĪBA

Raksts izstrādāts Valsts pētījums programmas “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projektā “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturisku lūzumu posmos” (Projekta numurs: VPP-IZM-2018/1-0018).

BIBLIOGRĀFIJA / BIBLIOGRAPHY

- Akots, P. J. Raiņa domas par laimi. *Jēkabpils Vēstnesis*, 14.01.1943., 2, [3. lpp].
- Amoliņa, Dita (2015). Rainis. Latvijas valsts idejas “gals un sākums”. *Jurista Vārds*, 45 (897), 8.–21. lpp.
- Andžāne, Ināra (2015). Aspazijas un Raiņa – laimes formulas meklējumi. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 69. sēj., 5/6, 84.–89. lpp.
- Aristotelis (1985). *Nikomaha ētika*. Rīga: Zvaigzne.
- Biezais, Haralds (1991). *Smaidošie dievi un cilvēka asara*. [B. v.]: Senatne.
- Birkerts, Antons (1925). *Rainis kā domātājs. Monogrāfija*. Rīgā: A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādībā.
- Birkerts, Antons (1930). *J. Rainis dzīvē un darbā. Monogrāfija*. Rīgā: A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādībā.
- Birkerts, Antons (1937). *J. Raiņa dzīve*. Rīgā: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis.
- Birkerts, Antons (1964). *J. Rainis Pleskavas trimdā*. Rīgā: Latvijas Valsts izdevniecība, 1964.
- Cielēns, Fēlikss (2017). *Rainis un Aspazija. Atmiņas un pārdomas*. [B. v.]: Apgāds “Lietusdārzs”.
- Grīnuma, Gundega ([2017]). Viņpus Alpiem: Rainis un Aspazija Kastaņolā. Jaunatkārtoti tuvplāni. [Rīga]: Mansards.
- Jēriņš, Rūdolfs fon [b. g.]. *Čiņa dēļ tiesībām*. Pēterburga: A. Gulbja apgādībā.
- Johansons, Andrejs (1954). *Latviešu literatūra. 3. grāmata*. Stokholmā: Apgāds Trīs zvaigznes.
- Hausmanis, Viktors (2015). Latvijas valstiskuma idejas Raiņa lugās. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 69. sēj., 5/6, 25.–30. lpp.
- Kalniņš, Bruno (1965). Rainis kā brīvības cīnītājs. No: *Kastaņola. Pa atmiņu pēdām otrā dzimtenē. Atmiņas un apceres*. Västerås: Västmanlands Folkblads Trykeri, 241.–268. lpp.
- Kalniņš, Jānis (1977). *Rainis*. Biogrāfisks romāns. Rīga: Liesma.
- Kants, Imanuels [b. g.]. *Mūžīgu mieru*. No: Imanuels Kants. *Kas ir apgaismība?* Rīga: Zvaigzne ABC.
- Kant, Immanuel (2011). *Die Metaphysik der Sitten*. Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- Kants, Imanuels ([2020]). *Tikumu metafizikas pamatojums*. [B. v.]: Zinātne.
- Kirste, Stephan (2010). *Einführung in die Rechtsphilosophie*. Darmstadt.
- Lazdiņš, Jānis (2020). Jānis Pliekšāns' (Rainis') "Formula of Happiness". *Journal of the University of Latvia. Law*, 13, pp. 153–163.
- Literārais mantojums. I. Tautas dzejnieks Jānis Rainis* (1957). Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Locke, John (2014). *An essay concerning human understanding*. Ware: Wordsworth.
- Mauriņa, Zenta (1936). *Vadmotīvi Raiņa mākslā*. No: *Latviešu literatūras vēsture*. IV. Rīgā: Literatūra, 168.–204. lpp.

- Mikainis, Zigurds (1978). *Rainis – internacionālists un patriots*. Rīga: Liesma.
- Mikainis, Zigurds (1983). *Humānisma un proletāriskā internacionālisma ideju vienotība Raiņa darbos*. Rīga: Latvijas PSR Zinību biedrība.
- Osipova, Sanita (2013). Geschichte, Rechtsgeschichte und nationale Identität in Lettland im 20. und 21. Jahrhundert. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*, 130, S. 454–466.
- Platons (2015). *Dialogi*. No sengrieķu valodas tulkojis Ābrams Feldhūns. [B. v.]: Zinātne.
- Radbruh, Gustav (2004). *Filozofija prava*. Moskva: Mezhdunarodnye otnoshenie. [Pliekšāns, Jānis]. Jaunu laimi! *Dienas Lapa*, 2./14.01.1895., 1, [1. lpp].
- Rainis, Jānis (1925a). *Dzīve un darbi. Biogrāfija un kopotie raksti*. I sēj. Rīgā: A. Gulbja apgādībā.
- Rainis, Jānis (1925b). *Dzīve un darbi. Biogrāfija un kopotie raksti*. VI sēj. Rīgā: A. Gulbja apgādībā.
- Rainis, Jānis (1925c). *Dzīve un darbi. Biogrāfija un kopotie raksti*. IX sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā.
- Rainis, Jānis (1948). *Kopotie Raksti*. 2. sēj. *Dzeja*. Rīgā: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Rainis (1977a). *Kopotie raksti*. 1. sēj. *Dzeja*. Rīga: Zinātne.
- Rainis (1977b). *Kopotie raksti*. 2. sēj. *Dzeja*. Rīga: Zinātne.
- Rainis (1978). *Kopotie raksti*. 3. sēj. *Dzeja*. Rīga: Zinātne.
- Rainis (1980). *Kopotie raksti*. 9. sēj. *Lugas*. Rīga: Zinātne.
- Rainis (1981a). *Kopotie raksti*. 11. sēj. *Lugas*. Rīga: Zinātne.
- Rainis (1981b). *Kopotie raksti*. 12. sēj. *Lugas*. Rīga: Zinātne.
- Rainis (1983). *Kopotie raksti*. 18. sēj. *Publicistika. Raksti par literatūru*. Rīga: Zinātne.
- Rezevska, Daiga (2021). Tiesības. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/26219> [skatīts 08.01.2021.].
- Rudzītis, Jānis (1948). *Spīdola nāves salā. Meditācija par Raiņa tēmu*. Lībeka: J. Šins, 1948.
- Ziedonis, Arvīds (1994). *Jāņa Raiņa reliģiskā filozofija*. Rīga: Zinātne.
- The Declaration of Independence and the Constitution of the United States of America* (2002). Washington: Cato Institute.
- Latvijas pilsoņiem! *Pagaidu Valdības Vēstnesis*, 14.(01.).12.1918.
- Latvijas Tautas Padomes politiskā platforma. *Pagaidu Valdības Vēstnesis*, 14.(01.).12.1918.
- Miera līgums starp Latviju un Krieviju*. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 18.09.1920., 7. lpp.
- Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/75539-par-latvijas-republikas-neatkaribas-atjaunosanu> [skatīts 02.01.2022.].
- Par Latvijas Republikas valstisko statusu*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/69512-par-latvijas-republikas-valstisko-statusu> [skatīts 02.01.2022.].

Par Latvijas valsts himnu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/47134-par-latvijas-valsts-himnu> [skatīts 02.01.2022.].

Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu rādītājs (213 sēdes) (no 1920. gada 1. maija līdz 1922. gada 3. novembrim) [1925]. Sastādījis H. Kārklīņš Saeimas stenogrāfiskā biroja vadītājs. Rīgā: Latvijas Republikas Saeimas izdevums.

Satversmes Sapulces stenogrammas, I sesijas 27. sēde 1920. gada 1. septembrī [1920]. No: *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas*. Rīgā: Satversmes Sapulces izdevums. 7. burtnīca. [Rainis].

Satversmes Sapulces stenogrammas, IV sesijas 5. sēde 1921. gada 28. Septembrī [1921]. No: *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas*. 15. burtnīca. 1921. Rīgā: Satversmes Sapulces izdevums, 15. burtnīca. [Rainis].

HAPPINESS IN JĀNIS PLIEKŠĀNS' (RAINIS') PHILOSOPHY OF LAW

Jānis Lagzdiņš

Dr. iur., professor, Department of Legal Theory and History, Faculty of Law, University of Latvia

The aim of the current article is to analyse the reflections on happiness by lawyer, philosopher and poet Jānis Pliekšāns (Rainis). He lived at the time when the legal consciousness of statehood was developing amongst Latvians, and the Republic of Latvia was proclaimed (1918). Although Rainis has passed away almost 100 years ago (1929), his intellectual legacy still remains relevant. The research outcomes yield the conclusion that work and freedom are the pre-requisites for both personal, as well as ultimate happiness. “The formula of happiness”, in turn, is to be defined as never-ending work of self-improvement in the struggle for personal happiness with the aim to bring the whole of humanity towards happiness. On the basis of Rainis’ reflections about happiness, the author advances the thesis that, in a socially responsible state, the right to strive for happiness should be recognised as one of the fundamental principles of law.

Key words: Rainis, happiness, work, freedom, nation, state, humanity.

Summary

The aim of the article is to analyse the reflections on happiness expressed by lawyer, philosopher and poet Jānis Pliekšāns (Rainis). He lived at the time when the legal consciousness of statehood was developing amongst Latvians, and the Republic of Latvia was proclaimed (1918). Although Rainis passed away almost 100 years ago (1929), his intellectual legacy remains relevant.

The law of democratic states governed by the rule of law attaches great importance to general legal principles. The principles of justice, equality, proportionality and others are of a generally binding force. Usually, justice is regarded as the main purpose of law. Happiness is seldom mentioned among these principles. Only the right to pursuit of happiness, included in *The Declaration of Independence of the United States of America* (1776), has gained global fame. The situation in Latvia is similar. The thought about happiness is included only in the national anthem as the people's solemn prayer. This is odd. Numerous thinkers of the past (Socrates, Aristotle, John Locke, etc.) have concluded that all people strive for happiness. This is not surprising, since happiness lacks nothing. Unfortunately, the concept of happiness, in principle, is "alien" to the Latvian legal system. This confirms the relevance of the current research. Rainis' reflections on happiness, actually, is the only basis in the legal science that allows discussing the happiness of the Latvian people as a value of law.

Until now, within the framework of legal science, Rainis' views on happiness have been analysed only by the author of this article. The research yield the conclusion that work is the foundation for both personal and ultimate happiness. Personal happiness is not the opposite of ultimate happiness.

Rainis sees the basis for personal happiness as never-ending work of self-improvement. Wisdom, not spiritual poverty, is the path towards perfection. The designation of a happy person is "a complete man". "A complete man" is the one who sees himself as having grown through his work and who does not have to be grateful to anyone for his achievements. In the process of becoming "a complete man", work simultaneously means fighting for the rights. Genuine happiness is inconceivable without freedom. Freedom and any other right must be fought for. Therefore, happiness is not a gift of fate. Personal happiness is the lowest level of happiness. To strive for the ultimate happiness, everyone needs to transcend one's selfishness.

Rainis links the ultimate happiness to working for society, the people, the state and humanity. Neither the Russian Empire, nor Soviet Russia was about to give freedom to Latvians, thus even more the fight for freedom was the work of the entire Latvian people in their striving for happiness. For Rainis, freedom of the state and happiness are inseparable concepts. The people, in turn, are inconceivable without a language, culture and a state of their own. The ideas of proletarian internationalism, to which communists (Bolsheviks) adhered, were contrary to Rainis' conviction.

The form of Rainis' ideal state is a socialist state. In the contemporary understanding, it could be a socially responsible state, i.e., a state where everyone has work and the right to strive for happiness. Latvia is a democratic state governed by the rule of law. Moreover, the introductory part of the *Satversme* of the Republic of Latvia provides that Latvia is also a socially responsible state.

Happiness is the measure of the fairness and usefulness of law. On the basis of Rainis' intellectual legacy, the author advances the thesis that, in a socially responsible state, the right to strive for happiness should be recognised as being one of the fundamental principles of law.

Rainis' cosmopolitanism cannot be confined to the happiness of one person or one nation. The man is a citizen of the world. Rainis does not believe that everyone can reach the ultimate happiness on their own, since the entire humanity wants to be happy. Thus, Rainis' "formula of happiness" can be defined as never-ending work of self-improvement in the struggle for personal happiness with the aim to advance the whole humanity towards happiness.

A certain contradiction is found in Rainis' philosophy between the idea of eternal Latvia and the merging of nations. Being a dialectician, Rainis is convinced that, sooner or later, all nations will grow into a united mankind. This contradiction cannot be clearly resolved on the basis of Rainis' cultural legacy. If, in the course of centuries, nations, at their free will, in the name of growth and prosperity, become a united mankind (citizens of the global state) without the boundaries of nation states and other restrictions, it will be the choice of the people of the future. At the same time, any state will retain the right to its separate path of development.

Saņemts / Submitted 10.01.2022.

© 2022 Jānis Lazdiņš. Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).